

PERSPEKTIVE SARADNJE U JUGOISTOČNOJ EVROPI

**Sastanak povodom deset
godina od osnivanja
Humboltovog kluba Srbije,**

**Beograd,
15-17. decembar 2000.**

Uredili

**Djordje S. Kostić
Jovan A. Jovanović**

**Beograd
2001**

S a d r Ź a j

Holm Zundhausen
Srbija na putu ka civilnom društvu?, 2

Rafael Birman
*Evropska perspektiva Savezne Republike
Jugoslavije u okviru Pakta za stabilnost
Jugoistočne Evrope, 9*

Oltea Joja
*Perspektive za saradnju u Jugoistočnoj
Evropi, 16*

Janoš Velfling
*O položaju istraživačkog rada u Mađarskoj i
o delatnosti Humboltovog udruženja
Mađarske, 20*

Ivan Gutman
*Naučna saradnja
u Jugoistočnoj Evropi, 23*

Pod motom „Perspektive saradnje u Jugoistočnoj Evropi“ održan je u Beogradu, od 15. do 17. decembra 2000. skup na kojem je podneto šest referata.

Članovi uprave, Djordje S Kostić i Jovan A. Jovanović, pripremili su pet referata za ovaj broj „Glasnika“.

Autorima tekstova zahvaljujemo se na saradnji.

Holm Zundhausen (Holm Sundhaussen)

Srbija na putu ka civilnom društvu?

Prošlo je dobrih dve godine otkako sam poslednji put bio u Beogradu. I onda (krajem 1998), kao i danas, povod je bio sastanak Humboltovaca. Mnogi od Vas još uvek se sećaju tog skupa. Situacija je bila napeta, raspoloženje loše. Nekoliko meseci pre toga stupio je na snagu novi Zakon o univerzitetima u Srbiji. Njegovim represivnim odredbama pogođeni su bili i članovi Humboltovog kluba. Na univerzitetima su se mogla očekivati dalja otpuštanja iz političkih razloga. O autonomiji i samoodgovornosti nauke, o slobodi istraživačkog rada nije moglo biti govora. Veliki broj visokokvalifikovanih naučnika već je napustio zemlju tokom prethodnih godina. A oni koji su ostali sve više su se osećali ugroženim u vršenju svojih zadataka na polju obrazovanja i istraživačkog rada. Pitanje o tome, kako bi trebalo, ili kako bi moralo da se reaguje na zakon o visokoškolskom obrazovanju i otpuštanju politički nepodobnih profesora, pretilo je da podeli Humboltov klub na različite tabore.

Danas – nakon predsedničkih i parlamentarnih izbora od 24. septembra u Jugoslaviji, i nakon promene koja se odvila na samom vrhu, na mestu predsednika države – situacija se u korenu izmenila. I raspoloženje se promenilo –

ponovo može slobodno da se diše, ponovo su tu nade, očekivanja, inicijative. Od početka oktobra stvari su počele da se pokreću i u unutrašnjoj i u spoljnoj politici. Srbiji su ukinute međunarodne sankcije, a dugogodišnja izolacija na polju politike, privrede i nauke nestaje korak po korak. Srbija se nalazi na prekretnici. Ili bar ima mogućnost za promenu. Značaj događaja koji su se odigrali krajem septembra / početkom oktobra 2000 moćiće da se utvrdi tek u budućnosti. Da li je to bila revolucija? Početak promene sistema? Nulti čas? Ili samo promena političke odgovornosti, smena između elita? To još nije razjašnjeno. Izbori održani 24. septembra predstavljaju u prvoj liniji odluku *protiv* Miloševića. Da li su oni istovremeno predstavljali opredeljenje *za* demokratiju, tržišnu privredu i pravnu državu, to ćemo tek videti. U ovom trenutku niko to ne može da oceni.

Ali mogućnost promene je sada toliko blizu, čak iako je sama promena još uvek daleko. Nijedna od generacija koje danas žive u Srbiji nikada nije učestvovala u demokratiji koja funkcioniše. Parlamentarizam je, sa svim svojim greškama, propao krajem dvadesetih godina. U to vreme odrasli su bili samo oni koji danas imaju 90 do 100 godina. Svi ostali, rođeni tokom ili posle dvadesetih, nemaju praktično iskustvo demokratskog sistema. U poslednjih sedam decenija smenjivale su se diktature, autoritarni režimi i ratovi. Diktatura monarhije proklamovana 1929. od strane Aleksandra Karađorđevića, nastavljena je nakon njegovog ubistva 1934. u obliku prividno parlamentarnog, a u biti autoritarnog režima. Napadom Nemačke na Jugoslaviju u aprilu 1941. godine započinje period straha i masovnog zločina. Nakon toga dolazi do učvršćavanja komunističkog režima, koje se na kraju – nakon gotovo četrdeset godina završio poznosocijalističkom vladavinom Miloševića. To je sedam decenija obeleženih represijom, terorom, mržnjom i traumatičnim događajima, ali i društvenim promenama, velikim eksperimentima, periodičnim poboljšanjem standarda, nadama i razočarenjima. Svi ti usponi i padovi društva uvek su bili povezani sa političkim tutorstvom nad

građanima, njihovom duhovnom reglamentacijom, i tabuiziranjem svega onoga što stoji u suprotnosti sa svagdašnjim mitovima o postanku i političkim šablonima legitimacije. U prvoj Jugoslaviji nije bilo drugačije, nego što je to bio slučaj u drugoj ili trećoj. Preko svih političkih, ratnih i društvenih slomova i diskontinuiteta, odsustvo demokratije i pluralizma pokazalo se u vidu povezujućeg kontinuuma. Demokratija niti može da padne sa neba, niti da se izdigne iz pepela. Ona mora da se nauči, uvežba i permanentno brani. Demokratija je proces. U dosadašnjoj istoriji ne postoji ni jedan primer za uspešno uvođenje demokratije u kompleksnom društvu, sprovedeno preko noći. (Ovde ne mislim o demokratiji na seoskom nivou ili o demokratiji u još uvek nedovoljno izdiferenciranoj zajednici, već govorim o demokratiji kompleksnog društva sa visoko razvijenom podelom rada). Moderna demokratija se ne završava vladavinom većine nad manjinom. Ona implicira pluralističko, otvoreno društvo i podrazumeva prihvatanje pluralizma i razlika u interesima, pravo participacije svih državljana, kao i poštovanje i zaštitu manjina. Ovakav oblik demokratije u Srbiji nikada nije postojao, ona bi ovde predstavljala novum. S bozirom na deset godina zakašnjenja u odnosu na druge postsocijalističke države, Srbiji predstoji naporan proces transformacije. Prema onome što znamo na osnovu iskustva drugih država Istočne Evrope, ovaj proces će pratiti krize i ponovni padovi. A za njega će biti potrebne godine. Opasnosti i nedostaci, očajanje i razočaranja dovoljno su poznati. Masovna nezaposlenost, socijalne disproporcije, smanjenje javnih budžeta, politička nestabilnost, gubitak orijentacije u narodu i procvat nostalgije pojavili su se, na ovaj ili onaj način, u gotovo svim zemljama u tranziciji. Recept za prevazilaženje tih konfuzija do danas ne postoji. Istraživači i istraživačke grupe širom sveta od početka devedesetih su se bavili problemima političke, privredne i pravne transformacije. I još uvek su daleko od utvrđivanja teorije transformacije.

Kognitivni i kulturni, odnosno socijalno-kulturni preduslovi i implikacije promene sistema ostali su u velikoj meri neispitani. Prekretnica na polju kulture ne spada u omiljene predmete ispitivanja u oblasti transformacije i tranzicije. Ovaj deficit delimično objašnjava neuspeh u razvoju teorije transformacije. Ako su demokratija, tržišna privreda, pravna država i civilno društvo socijalno-kulturni projekti razvoja (a ja polazim od toga da oni to jesu), onda se problemi vezani za prestrukturisanje ne mogu na zadovoljavajući način analizirati uz pomoć dosadašnjih naučno-političkih, makroekonomskih i pravno-naučnih instrumenata analize. Perspektiva mora da se otvori u socijalno-kulturnim "supstratima", sistemima vrednosti, uzorcima opažanja i blokadama istih. Drugim rečima - "cultural turn" u humanim naukama mora da pronađe svoje mesto u istraživanjima koje se odnose na procese transformacije.

Ovo se, između ostalog, ne odnosi samo na istraživački rad, već i na društvenu praksu. Nije dovoljno (da se ponovo vratimo na Srbiju) izvršiti promenu političkih pravila igre i izmeniti ustav, sprovoditi slobodne i fer izbore ili učestvovati u radu međunarodnih organizacija. Pored toga neophodno je otkloniti socijalno-kulturne barijere, koje predstavljaju prepreku na putu ka uspešnoj transformaciji. Naravno da je prestanak političke i privredne izolacije od strane međunarodne zajednice od izuzetnog značaja. Međutim isto tako je bitno (a možda čak i bitnije) prevazilaženje duhovne samoizolacije u Srbiji. Od sredine osamdesetih godina javnost i veliki delovi društva u Srbiji (kao i u ostalim delovima nekadašnje Jugoslavije) kulturno i argumentativno su se izolovali korak po korak. Bila je to samoizolacija. Ona nije došla spolja, već je rasla iznutra. Ona je bila rezultat epistemološkog suženja. Društveno je prihvatano samo još ono što je odgovaralo sopstvenom "kulturnom kodu", uvreženim predstavama o sebi ili neprijatelju, "kolektivnom pamćenju" i mitovima. Sve ono što nije odgovaralo tom kodu, prolazilo je bez zadržavanja kroz filter opažanja, nezavisno od toga da li je informacija bila tačna

ili pogrešna. Jedino je bilo bitno da li je ta informacija kompatibilna sa kulturnim rasterom ili ne.

Takozvani “Memorandum” Srpske Akademije Nauka iz 1986. predstavlja ključni dokument ove napredujuće “epistemološke katastrofe”. A istovremeno i kao anti-prosvetiteljski manifest *par excellence*. Pritom se ovde ne radi o formalnostima. U ovom kontekstu sasvim je nebitno to što je “Memorandum” predstavljao samo nacrt, koji nikada nije usvojen kao zvanični dokument Akademije. Bitno je to što se Akademija nikada nije distancirala od ovog “Memoranduma” i da je ovaj tekst samo reprodukovao gledišta koja je razvio veliki deo umne i kulturne elite. “Memorandum” je sadržavao veliki broj ispravnih konstatacija, pre svega u prvom delu, koji se odnosio na “krizu jugoslovenske privrede i društva”. Autori su s pravom konstatovali obimnu političku, privrednu i moralnu krizu u svim slojevima društva i države. Jugoslovenska stvarnost, posebno privredni razvoj, sistem samouprave, sveobuhvatna decentralizacija federacije, podela jugoslovenske privrede na osam subekonomija, trend ka državnom osamostaljenju republika i pokrajina i politika Saveza Komunisti Jugoslavije podvrgnuti su oštroj kritici. Politički sistem Jugoslavije bio je protivrečan, disfunkcionalan i skup. Niti je bio racionalan niti moderan. Društveno uređenje zemlje očigledno se nalazilo “u stanju paralize”. Ko bi se suprotstavio ovim tvrdnjama? Uopšteno gledano - dijagnoza je bila ispravna. O detaljima i pitanjima prioriteta moglo je da se diskutuje, ali ozbiljnost situacije nije se dovodila u pitanje. Ali gde su se nalazili uzroci tome? I ko snosi političku odgovornost za pogrešan razvoj događaja? Odgovor na to može se pronaći u drugom delu “Memoranduma”. On se odnosio na “položaj Srbije i srpskog naroda” i sačinjavao je ideološku srž onoga što je, u godinama koje su sledile, shvatano pod pojmom “srpski nacionalni program”. Dugogodišnja zapuštenost srpske privrede, nerazjašnjeni državni odnosi Srbije prema federaciji i autonomnim pokrajinama, kao i “genocid” nad

srpskim življem na Kosovu i Metohiji, već u prvom pasusu su predstavljeni kao tri ključna pitanja, koja nisu ugrozila samo srpski narod, već i stabilnost čitave Jugoslavije. Razlog za navedenu ekonomsku i političku diskriminaciju Vaše Republike, tvorci “Memoranduma” pronašli su u decenijskoj uroti Hrvatske i Slovenije protiv Srbije. U mračnim bojama predstavljena je srbofobija i antisrpski šovinizam, diskriminacija srpskog življa u Jugoslaviji, njegovo političko, ekonomsko i kulturno osiromašenje. Činjenice, tvrdnje i ocene međusobno su se preplitale bez proveravanja. Problem se nije sastojao (ili bar ne samo) u tome šta je u “Memorandumu” rečeno, već i u tome (i pre svega) na koji način je rečeno ili (što je još važnije) šta nije rečeno, šta je prećutano. Nije istina ili neistina pojedinačnih tvrdnji ona koja “Memorandum” karakteriše kao ključni dokument anti-prosvetiteljske pozicije, već jednostranost argumentacije, nedostatak empatije i do ekstrema doveden nacionalni autizam. Ni na jednom mestu se ne dovode u pitanje premise i profilirana gledišta argumentacije. Nigde nema ni traga od samorefleksije, ni traga od spremnosti za problematizovanje sopstvene pozicije, a o samokritici i da ne govorimo. Ni reči o mogućim propustima i greškama srpske politike na Kosovu, ni reči o kontingenciji “istorijskih prava”, ni reči o položaju drugih nacija u Jugoslaviji, umesto toga – samo zapanjujući etnocentrizam. Semantika “genocida” i “totalnog rata” na Kosovu, teza antisrpske zavere, tvrdnja da jedino Srbi ne poseduju svoju nacionalnu državu, stalno ponavljane optužbe na račun srbofobije i prizivanje strahova od pretnje – s jedne strane, kao i neskriveni zahtev srpskim političarima da odustanu od svoje dotadašnje “pasivnosti” – s druge strane, predstavljaju ideološki fundament za korenitu promenu srpske politike i javnog diskursa u drugoj polovini osamdesetih godina. Milošević je samo bio profiter ovakve duhovno-kulturne situacije, a ne njen tvorac. Autori “Memoranduma” prihvatili su neprijateljske slike i često difuzne stereotipe koji su bili u opticaju u delovima društva, objedinili ih i dali im pseudonaučnu

osnovu. To je upravo bilo suprotno onome što bi akademici od profesije trebalo da rade – bila je to “izdaja intelektualaca”, izdaja principa nauke. I upravo u tom smislu predstavlja ovaj “Memorandum” anti-prosvetiteljski manifest. U trenutku kada je u mnogim drugim (u ono vreme još uvek) socijalističkim zemljama koncept civilnog društva dospao u središte pažnje disidentskih diskursa, sastavljači “Memoranduma” decidno su se odlučili za sasvim suprotnu poziciju. Njihovu partikularnu racionalnost i argumentaciju nije obeležavala misao o civilnom društvu, već neizdiferenciran nacionalni egocentrizam opterećen stereotipima.

Nije nikakva tajna da je civilno društvo koncept koji dolazi sa Zapada. Ja ne tvrdim da je on univerzalno jedini mogući koncept za budućnost. Ali takođe ne krijem da smatram da ovaj model društva obećava i da ima budućnost. I to verovatno u prvoj liniji stoga što živim u zapadnom društvu, ali ne i jedino iz tog razloga. Takođe ne i jedino stoga što se većina evropskih država odlučila za ovaj model. Radi se upravo i o tome da ne postoji uverljiv alternativni koncept.

Šta znači “civilno društvo”? Ovaj pojam je star i može se pronaći u mnogim jezicima (societas civilis, civil society, société civile ili u različitim varijantama drugih jezika, kao na primer “Bürgergesellschaft” u nemačkom jeziku). Današnje poimanje civilnog društva izvedeno je iz diskursa prosvetljenja. “Ovaj pojam se odnosio na utopijski model buduće civilizacije, u kojoj bi ljudi kao zreli građani živeli u miru, - kao privatne ličnosti u svojim porodicama a kao građani (citizens) u javnosti, samostalno i slobodno, saradujući u asocijacijama, pod vladavinom prava, ali ne na uzici državne vlasti, uz tolerantnost prema kulturnoj, religioznoj i etničkoj raznolikosti, ali i bez preterane socijalne nejednakosti, u svakom slučaju bez stalne nejednakosti te vrste. Ovaj model bio je i ostao daleko ispred stvarnosti.” – Jürgen Kocka (Jürgen Kocka).

Kao i mnogi drugi pojmovi, tako se i pojam “civilno društvo” menjao tokom vremena.

Periodično je gotovo u potpunosti nestajao iz javnih diskursa. Tokom osamdesetih godina međutim došlo je do iznenađujuće renesanse ovog gotovo zaboravljenog pojma. Na Istoku srednje Evrope koncept “civilnog društva” postao je ključna reč disidenata u borbi protiv partijske diktature, povrede ljudskih prava i nadgledanja građana. Kako god da se odvijala istorija recepcije u pojedinostima, disidenti u Poljskoj, Mađarskoj i Čehoslovačkoj prihvatili su nasleđe liberalno-demokratske misli Zapada, a zahtevom za “civilnim društvom” ciljali su na zaštitu individue od države, na duhovnu i naučnu slobodu, na pravnu državu i izbegavanje sile, na društvenu samoorganizovanost i autonomiju građana, ali i na solidarnost, moral i autentičnost politike. Putem disidentskih debata na Istoku srednje Evrope pojam “civilno društvo” dobio je novi sjaj i na Zapadu. Ponovnom otkriću ovog pojma doprineli su ogromni problemi prestrukturisanja socijalnih država Zapada na završetku 20. veka.

Da ponovimo još jednom – civilno društvo je proizvod zapadnog načina mišljenja i zapadnih utopija. Prihvatanje ovog koncepta u nezapadnim društvima zavisi stoga i od njihovog stava prema “Zapadu”, šta god da se pod tim pojmom podrazumeva. U istočnoj Evropi i na području Balkana – od Rusije, preko Rumunije, Bugarske i Srbije, pa sve do Grčke – odnos prema “Zapadu” vekovima je ambivalentan. Isto važi i u suprotnom pravcu. Pored opšteevropskih sličnosti postoje i jasne razlike. I ovde i tamo postoji svesnost o tome. Nasuprot zapadnim predstavama o Balkanu, punim predrasuda, nalaze se odbojne predstave o Zapadu na Balkanu. Maria Todorova je u svojoj najnovijoj monografiji “Imagining the Balkans” dekonstruisala predstave “Zapada” o Balkanu, koje se kao takve samo mogu dovesti u pitanje, koje su smešne (ali i opasne). Njeno protivljenje ovim stereotipima je razumljivo i opravdano. Ono što povlači na razmišljanje je brzina kojom je rad Marije Todorove preveden na više jezika balkanskih država. Takođe navodi na razmišljanje i nedostatak sličnog pandana, t.j. ispitivanje balkanskih predstava o Zapadu, kao i

slika, koje su balkanski narodi stvorili o svojim susedima.

Anti-okcidentalizam je duboko ukorenjen u nekim delovima istočnoevropskih društava, a od početka procesa modernizacije u 19 veku stalno je izazivao oštre kontorverze. Rasprave između “slavofila” i “zapadnjaka” u Rusiji dovoljno su poznate. Oni, međutim, niti su bili, niti su ograničeni samo na Rusiju. Oni su predstavnici mnogih sličnih diskursa u društvima na području Balkana još od oslobađanja od “turskog jarma”, t.j. još od početka mnogo puta citiranog “povratka Evropi”. Među anti-zapadnjacima nalaze se pored predstavnika pravoslavnih crkava (u Srbiji su to Justin Popović, Nikola Velimirović i njihovi naslednici) takođe i predstavnici sekularnih elita (t.j. predstavnici “nacionalne inteligencije”), kao i veliki deo stanovništva. Ovde ne želim da objašnjavam istorijsku pozadinu distance između Istoka i Zapada. I ne sporim da ima puno dobrih razloga za ovakavo ograđivanje. Ali upravo zbog toga što je kritika “Zapada” u mnogim tačkama opravdana, svako društvo mora sa sobom da raščisti da li može da prihvati i da li je uopšte spremno da prihvati koncept koji je razvijen na Zapadu.

Civilno društvo nije stanje već projekat, model za budućnost. Moguće je da do samog postizanja cilja nikada neće doći (ni zapadna društva to do sada nisu uspela), ali ovaj model ukazuje na smer kojim treba ići. On fungira kao fiksna tačka prema kojoj se društvo orijentiše. A takvi orijentiri su nezamenjivi u vremenu preokreta. Uspešna transformacija nije moguća bez odgovarajuće socijalno-kulturne vizije. Nejasno je odakle bi ovakva vizija trebalo da dođe i na koji način pronalazi put u orijentacionu šemu datog društva.

Dozvolite mi kratak osvrt na noviju nemačku istoriju. Situacija nemačkog društva od 1945. i situacija srpskog društva danas suštinski se razlikuje u više pogleda. Ja nemam ovde nameru da ih poredim. Ali u oba slučaja se radi o postavljanju smernica za budućnost. U posleratnoj Nemačkoj mnogi su faktori

doprineli ovakvom utvrđivanju smernica. Nismo u mogućnosti da ih ovde pojedinačno navedemo, ali ćemo ukratko pomenuti tri faktora: 1. iskustvo totalnog vojnog poraza, 2. činjenica da je veći deo Nemačke bio okupiran od strane država, koje su se obavezale na princip demokratije, i 3. nirnberški sudski procesi za ratne zločine. Ova tri faktora (ne jedino, ali ipak značajno) su doprineli demokratizaciji stare Savezne Republike Nemačke. Ne znamo kako bi se stvari odvijale da nije njih bilo. Određena doza verovatnoće govori u prilog tome da bi se proces promene uređenja odvijao sporije, a možda bi čak i pretrpeo neuspeh da nije bilo ove tri navedene determinante.

Na prvi pogled deluje možda paradoksalno da su ova tri procesa sa negativnom konotacijom (kao što je poraz, okupacija, inostrani vojni tribunali) doprinela krčenju puta ka demokratizaciji i civilnom društvu. S druge strane neosporno je da su bili od izuzetnog značaja za socijalno-kulturnu promenu orijentacije Nemaca. Situacija je bila drugačija nego što je to bio slučaj nakon Prvog svetskog rata - ovoga puta nastanak “legende o ubodu nožem u leđa” nije bio moguć. Vojni poraz je bio obiman i totalan. Povratka nije bilo. Dok je završetak Prvog svetskog rata i sistem Versajskog sporazuma ostavljao dovoljno prostora za različite interpretacije, kraj Drugog svetskog rata predstavljao je definitivno podvlačenje crte. Nemačko društvo nije više moglo da gaji iluzije o reviziji rezultata, tako da je bilo prinuđeno da promeni način razmišljanja. To, naravno, nije bilo moguće od danas do sutra. Nije, međutim, postojala druga alternativa. Promena političkog sistema, društvenih institucija i medija, sprovedena pod kontrolom zapadnih okupacionih sila, predstavljala je zalog razvoja u pravcu demokratije i civilnog društva. Isto važi i za Nirnberški proces protiv glavnih ratnih zločinaca pred Vojnim sudom zemalja saveznica, kao i za dvanest dodatnih procesa za ratne zločine, koje je sproveo američki vojni tribunal (među kojima i takozvani “Slučaj 7” protiv generala zaduženih za vojne operacije na Jugoistoku). Značaj ovih procesa ne leži samo u tome što su na odgovornost pozvani odgovorni

akteri, već i to što je time napravljen prvi korak ka pravnom i istorijskom suočavanju sa nacističkom prošlošću. Iako su pravne implikacije Nirnberškog procesa do dan danas ostale sporne, van svake sumnje nalazi se njihov informativni, poučni karakter. Upravo su Nirnberški procesi značajno doprineli tome da se stvarnost nacističkih zločina predoči savremenicima. Prilikom ispitivanja zločina sudije su upotrebljavale instrumente kojima ne raspolaže jedan istoričar. Suprotno istoričarima, sudije su bile u mogućnosti da ispituju svedoke i protiv njihove volje ili pod zakletvom. Osim toga, imali su pristup materijalima, koji su tek daleko kasnije stavljeni na raspolaganje nauci. Dokazni materijal prikupljen od strane tribunala predstavlja stoga nezamenjivu osnovu za istorijsko istraživanje “Trećeg Rajha” i njegovih zločina. Može se doduše raspravljati o tome da li je osuđivanje vodećih nacista pogodovalo samopravdanju i rasterećenju velikog dela stanovništva. U jednom delu stanovništva i danas postoji predstava da su nacisti i Nemci dve različite grupe ljudi. Neosporno je, međutim, da su Nirnberški procesi prvi otkrili obim nacističkih zločina i time otvorili put ka suočavanju sa prošlošću – suočavanju koje traje do dan danas. Neospornost vojnog poraza od 1945, prisustvo tri zapadne okupacione sile u Nemačkoj i Nirnberški procesi ratnim zločincima predstavljaju srećnu okolnost za nemačko društvo. Iako denacifikacija nije u potpunosti sprovedena a mnogi počinioci nikada nisu pozvani na odgovornost (o masi sledbenika i oportunisti da i ne govorimo), šeme tumačenja i paradigme nemačke istorije menjale su se polako ali trajno. Diskreditacija i uništavanje nacionalnih mitova i kolektivnih fantazija t.j. otklanjanje starudija iz nemačke istorije, utrla je put demokratiji i civilnom društvu. Mnoge indicije govore u prilog tome da je ova mentalna promena orijentacije za transformaciju Nemačke bila od jednako velikog značaja kao Maršalov plan ili takozvani privredni bum.

Srpsko društvo danas se nalazi pred utvrđivanjem slično utemeljenih smernica kao što je to bio slučaj sa nemačkim društvom pre pola veka. Ali Srbija nije doživela potpuni vojni

poraz. Ona nije okupirana zemlja. A ni procesa za ratne zločine do sada nije bilo. Slično kao u Nemačkoj pre 1945. u današnjoj Srbiji su u opticaju brojni istorijski mitovi, koji predstavljaju prepreku za implementaciju “otvorenog društva”. Nacija koja se stalno vidi u ulozi žrtve, koja se oseća neshvaćenom i okruženom neprijateljima, a da se pritom ne upita koliko je sama doprinela tim nesporazumima i neprijateljstvima, koja odbija svaku odgovornost – takvo društvo samo sebi otežava razvoj konstruktivnog koncepta budućnosti. Bez kritičke analize onoga što se dešavalo tokom poslednjih deset do petnaest godina i bez dekonstrukcije nacionalnih mitova, novi početak nije moguć. Prošlost se nije odvijala jednostavno. Ona predstavlja stalni izazov za sadašnjost i budućnost. I buduće generacije u Srbiji (baš kao i u Nemačkoj) moraju da budu spremne za ovaj izazov. U delovima nemačkog društva stalno se doduše može čuti zahtev da se – pedeset godina nakon završetka Drugog svetskog rata – najzad podvuče crta kada je prošlost u pitanju. Ovaj zahtev je, na sreću, stalno nailazio na odlučno odbijanje. Još uvek postoji samo mali broj tema koji toliko utiče na javni diskurs u Nemačkoj, kao što je to slučaj sa skorijom prošlošću. Ovo važi za “svađu istoričara” (“Historikerstreit”) tokom osamdesetih godina, baš kao i za “Goldhagen-debatu” (“Goldhagen-Debatte”) tokom devedesetih godina. Onaj ko danas u Srbiji zahteva da se posveti isključivo zadacima vezanim za sadašnjost ili budućnost, a da se rasprava o prošlosti završi još pre nego što je počela, ili je naivan, ili je isuviše komotan, ili sam ima nešto što bi želeo da sakrije. Savladavanje problema vezanih za sadašnjost, kao i savladavanje problema prošlosti neraskidivo su vezani. Jedno bez drugog je nemoguće sprovesti. Ovde se ne radi o principu “ako-onda” već o principu “kao jedno-tako i drugo”. Jer, budućnosti nema bez prošlosti.

Prećutana, potisnuta ili tabuizirana prošlost za svako društvo predstavlja opterećenje, koje ona ne može trajno da izdrži. Druga Jugoslavija raspala se kao država ne toliko zbog nacionalnih

“atavizama”, “vekovne mržnje” i “spremnosti njenih stanovnika na nasilje”, koliko zbog toga što su politički akteri i delovi duhovno-kulturnih vodećih slojeva instrumentalizovali “nesavladanu prošlost” u borbi za održanje vlasti ili osvajanje vlasti t.j. za instrumentalizovanje društvenog monopola tumačenja. Decenijama su tabuizirane sve “vruće” teme ili je o njima bilo moguće diskutovati samo na osnovu ideoloških šema Partije (“narodno-oslobodilačka borba i socijalistička revolucija”, “bratstvo i jedinstvo”). To se prevashodno odnosilo na događaje iz Drugog svetskog rata (od ustaša do četnika ili od Jasenovca do Blajburga), dok stariji nacionalni mitovi – mit o Kosovu ili mit o hiljadugodišnjoj hrvatskoj državnosti – jedva da su ili uopšte nisu pominjani. Rezultat “nesavladane prošlosti” pojavio se u drugoj polovini osamdesetih i početkom devedesetih u neočekivano destruktivnom obliku. Svakodnevno su aktualizovane stare slike neprijateljstva i prezentovani novi brojevi žrtava (i to ne toliko od strane Miloševića koliko od onih koji su mu duhovno utrljali put). Reč “genocid” (i to u raznim varijantama – kao “biološki genocid”, “privredni genocid”, “kulturni genocid”, “administrativni genocid” itd) postala je besmislena krilatica. Ništa nije bilo toliko zloupotrebjeno kao slike prošlosti. Racionalnoj analizi privrednih i političkih problema iz osamdesetih godina na putu se, između ostalog, našla i “epistemološka katastrofa”. “Memorandum” Srpske Akademije Nauka bio je samo jedan od mnogih primera za nju.

Savremeni i budući naučnici čiji je predmet istraživanja komunikacija, istoričari, sociopsiholozi i antropolozi godinama će se baviti pitanjima političke instrumentalizacije “kolektivnog pamćenja” i manipulacije

“spomenima” u medijima i na javnim “mitinzima”. Među studentima i mladim naučnicima u Srbiji ima obdarenih i sposobnih ličnosti, koje mogu i žele da ostvare ovaj zadatak. Oni su stubovi budućeg civilnog društva. Bez obzira na “brain drains” poslednjih godina Srbija još uvek poseduje značajan naučni potencijal, koji sada mora biti upotrebljen. Ali mladim ljudima je potrebna podrška. Potrebna im je podrška od kosmopolitskog dela srpske elite i svih onih političkih, naučnih i kulturnih grupacija društva, svih onih nevladinih organizacija, kojima je zaista stalo do promene, i koji su se tokom poslednjih petnaest godina, često uz velike lične rizike, borili za slobodu duha i reči. Kao protivteža anti-prosvetiteljskom manifestu iz 1986. uskoro bi trebalo da se pojavi prosvetiteljski, emancipatorski. Društvo čeka na signal. Ako se on ne pojavi sada, kada će? Naredne nedelje i meseci, nakon izbora u Srbiji od 23. decembra, pogodni su za tako nešto kao retko kad pre toga. Ako se sada ne iskoristi trenutak za preokret, teško da će se uskoro ponoviti takva šansa.

Desetogodišnjica od osnivanja Humboltovog kluba je dostojan i pogodan povod da se poželi brzi i trajni uspeh za duhovno-kulturnu obnovu Srbije (ne u duhu nacionalista, već u duhu kosmopolita). Humboltov klub poseduje “kulturni kapital” u duhu Burdijea, koji je neophodan kako bi se započeo ovaj proces i podržao kroz saradnju sa Humboltovim klubovima susednih zemalja. Trenutno ne mogu ništa lepše da zamislim nego što bi bilo srpsko društvo otvoreno ka svetu, tolerantno i duhovno živo društvo, oslobođeno od stega istorijskih slika i mitova, društvo koje prevazilazi barijere prema susedima i priprema put za budućnost, koja bi zaista i zaslužila takvo ime.

**PERSPEKTIVE SARADNJE
U JUGOISTOČNOJ EVROPI
Beograd, 15-17. decembar 2000.**

**Rafael Birman
(Rafael Biermann)**

Evropska perspektiva Savezne Republike Jugoslavije u okviru Pakta za stabilnost Jugoistočne Evrope

Velika mi je čast, i privilegija, da ovde u Beogradu sa Vama proslavim deseti rođendan Humboltovog kluba Srbije. Još više me, međutim, raduje što ću sa Vama govoriti o temi, koja je tokom godina postajala sve dalja, a od 05. oktobra 2000. dobila potpuno novu aktuelnost – o evropskoj perspektivi Savezne Republike Jugoslavije u okviru Pakta za stabilnost jugoistočne Evrope.

U Vašoj zemlji trenutno se odvija revolucija kojom “nadoknađujete” propušteno – revolucija u etapama, koja će, nadajmo se, 23. decembra na uspešan način dostići svoju tačku kulminacije. Kada kažem da ovom revolucijom “nadoknađujete” propušteno, pritom mislim na to da ono što se ovih dana događa u Beogradu, već odigralo pre deset godina u Varšavi, Budimpešti i Pragu. Ovde se ne radi o običnoj smeni režima i pojavi novih ljudi i novih ideja, niti se radi isključivo o obaranju totalitarnog režima, koji je sopstvenom narodu uskratio sve mogućnosti razvoja, ovde se radi o suštinskoj promeni svih oblasti politike i društva pod znamenjem

slobode, demokratije, pravne države i tržišne privrede. Kako su to u Vašoj zemlji obećali i pokrenuli novi političari, prvi put nakon deset godina međunarodne izolacije i karantina pojavila se evropska perspektiva i za Vašu zemlju. Unutrašnja transformacija i evropska integracija će i ubuduće stajati u tesnoj međusobnoj vezi.

Beograd je propustio preko deset godina političkog razvoja u Evropi – deset godina, u kojima je Evropska Unija putem privredne unije i zajedničke monete, preko sporazuma iz Matrihta i Amsterdama, i razvojem Evropske bezbednosne i odbrambene politike, zabeležila enormne napretke na polju integracije, deset godina u kojima su zemlje srednje i istočne Evrope prošle kroz ogromnu i veoma bolnu transformaciju ka demokratiji i tržišnoj privredi, zahvaljujući čemu se sada nalaze pred samim prijemom u Evropsku Uniju. Bile su to godine u kojima je zapadni Balkan doživeo četiri rata beskrajnog bola, masovnih ubistava i eksodusa, vreme povratka starim nacionalizmima, vreme stagnacije, koje se nalazilo u eklatantnoj suprotnosti u odnosu na razvoj u ostalom delu Evrope. Ovaj deo Evrope bio je odvojen i otsečen od razvoja u ostalom delu Evrope, ekonomski i politički jaz teško da je mogao da bude dublji, tako da će biti potrebne decenije kako bi se nadoknadio zastoj u razvoju.

1. Evropska perspektiva za Saveznu Republiku Jugoslaviju

Baš kao i Hrvatska početkom godine, Vaša zemlja je započela proces, čiji je cilj što brža i potpuna integracija u evro-atlantske strukture. Već tokom prvih nedelja postigli ste začuđujuće rezultate – na primer ponovno učlanjenje u OEBS i obnavljanje diplomatskih odnosa sa važnim međunarodnim partnerima i susedima u regionu.

Krajem oktobra Savezna Republika Jugoslavija primljena je u Pakt za stabilnost jugoistočne Evrope. Specijalni koordinator Pakta za stabilnost, Bodo Hombach (Bodo Hombach) sim-

bolično je predao veliki ključ ministru spoljnih poslova Svilanoviću. Ovaj ključ otvara više od vrata ka Paktu za stabilnost – on istovremeno otvara vrata ka predsooblju Evropske Unije, čije je članstvo sada već perspektiva i Vaše zemlje. Ovde se istovremeno može prepoznati jedan od fundamentalnih principa politike Evropske Unije na području zapadnog Balkana – svaka zemlja ovog regiona, koja želi da uđe u Evropsku Uniju, najpre mora svojim aktivnim angažmanom da se dokaže u Paktu za stabilnost, mora korak po korak da izgradi odnose sa svojim susedima u regionu, kako bi na taj način stvorila sve predušlove za ulazak u Evropsku Uniju. Put u Evropsku Uniju mimo Pakta za stabilnost ne postoji, i upravo iz tih razloga je Pakt za stabilnost tako značajan za Beograd, baš kao i za sve ostale zemlje u regionu.

Za Ministarstvo inostranih poslova Nemačke, u kome je i nastala ideja o Paktu za stabilnost već početkom rata na Kosovu u proleće 1999, postojalo je centralno pitanje: Na koji način se može sprečiti da, nakon četiri rata u roku od samo deset godina, ponovo dođe do nasilnih sukoba na području zapadnog Balkana? Na koji način, u smislu strukturalnih prevencija konflikta, mogu da se prepoznaju i spreče uzroci tih konflikata već u ranom stadijumu, kako bi se i u ovom regionu Evrope najzad nastanili mir i demokratija? Bilo je očigledno da potstrek ka fundamentalno novom početku u regionu mora da bude izuzetno snažan i atraktivan, kako bi se prekinula spirala nasilja i suprotstavljanja nasiljem, revizionizmu, mržnje i nacionalizmu. Iz ugla Ministarstva inostranih poslova u obzir je dolazila samo ona vrsta potstreka, koji se već pokazao uspešnim tokom poslednjih deset godina prilikom transformacije u srednjoj i jugoistočnoj Evropi – perspektiva potpunog članstva u evro-atlantskim organizacijama – u svakom slučaju povezana sa principom “kondicionalnosti” koji u njima vlada. Shodno tome količina i način podrške, koji je Evropska Unija spremna da pruži, neposredno je zavisna od spremnosti na suštinske reforme, i to u svim oblastima politike. Politička i materjalna podrška nerazdvojno su povezane sa jasnim i

sveobuhvatnim programom reformi i njegovim konsekventim sprovođenjem.

Ovaj uslov je na početku bio predmet žučnih rasprava u vladi Savezne Republike Nemačke, Evropskom savetu i Evropskoj komisiji. Protivargumenti bili su obimni i svakako značajni. Kao prvi argument navedeno je to da Evropska Unija već pregovara sa dvanaest zemalja o članstvu i da bi najpre ti pregovori trebali da se zaključe. Više novih članova Evropska Unija i onako ne bi mogla da primi tokom narednih godina. Drugi argument, koji je Evropska komisija već iznela, odnosio se na to da ona više ne raspolaže dovoljnim personalnim kapacitetima za pregovore sa drugim zemljama. Drugi su, opet, ukazivali na to da bruto društveni proizvod po stanovniku država zapadnog Balkana, dakle razvoj tih zemalja, daleko zaostaje za evropskim standardom (ako se izuzme Hrvatska, on se nalazi na skali između 1.000 i 2.000 dolara po stanovniku; u Sloveniji 7.000 dolara, u Nemačkoj 30.000 dolara). Perspektiva pristupanja Evropskoj Uniji samo bi mogla da probudi nerealna očekivanja u tim zemljama. A drugi su opet ukazivali na to da Evropska Unija ne bi smela da izgubi svoju pregovaračku sposobnost, time što bi primila isuviše članova i time postala nesposobna za donošenje odluka. Ona najzad ipak predstavlja ključ za blagostanje i mir u zapadnoj Evropi nakon 1945. Upravo u to vreme su ovakvi argumenti imali posebnu težinu. Osim toga bilo je i političara koji principijelno nisu bili spremni da zapadni Balkan prime u Uniju. Oni su ukazivali na to da je Balkan oduvek bio “bure baruta” u Evropi i da preti “balkanizacija” Evropske Unije. Upravo zemlje kao što su Portugalija ili Španija, koje dobijaju veliku količinu novca iz strukturalnih fondova Unije i imaju sličnu privrednu strukturu kao države Balkana, teško da su zainteresovane za primanje drugih finansijski slabih članova, zato što bi to uticalo na smanjenje njihove finansijske podrške, koju dobijaju iz budžeta Evropske Unije.

Uorkos svih ograda ove kritike nisu uspele ništa da postignu niti u vladi Savezne Republike Nemačke niti u Savetu ministara Evropske Unije. Istovremeno, ta kritika do danas nije utihnula. Ovi kritičari, a njihov broj nije mali, iskoristiće svaku priliku da uspore dalje približavanje ovog regiona Evropskoj Uniji. Za to će biti i dovoljno mogućnosti. Broj onih koji su za proširavanje Evropske Unije već sada je izuzetno mali među stanovnicima Evropske Unije. Poslednji evropski barometar je pokazao da procenat onih koji su za podršku iznosi samo 38 procenata u svim zemljama Evropske Unije. Nemačka sa 34 procenata i Francuska sa 26 procenata nalazile su se na samom kraju – pritom se ova anketa odnosila na članstvo Poljske, Mađarske i drugih zemalja srednje Evrope, ali ne i na potencijalno članstvo Hrvatske, Makedonije ili Savezne Republike Jugoslavije. U javnosti zemalja Evropske Unije o ovoj temi gotovo da se i ne diskutuje. Politika izbegava ovu temu uz pretpostavku da bar trenutno nije u mogućnosti da pridobije većinu na svoju stranu.

Pa ipak, upravo perspektiva članstva u Evropskoj Uniji predstavlja srž Pakta za stabilnost. Ova perspektiva formulisana je u svim važnim dokumentima Pakta za stabilnost. Da se dobro razumemo, ona se odnosi samo na zapadni Balkan. Kao što znate, Bugarska i Rumunija od marta 2000. vode pregovore sa Evropskom komisijom. Dakle, Evropska Unija će jednoga dana imati minimum 32 člana – 15 sadašnjih članova, usto 12 kandidata iz srednje i istočne Evrope, i na kraju pet država zapadnog Balkana. Evropska Unija mora da učini enormne napore kako bi se interno pripremila za takvo proširenje. Sem konferencije u Nici, svakako će biti potrebno još nekoliko konferencija vlada članica Evropske Unije, kako bi se za to stvorili uslovi.

Unija je navela niz principa i postupaka, koji će određivati dalji proces približavanja zapadnog Balkana Evropskoj Uniji:

- Svaka zemlja biće pojedinačno ocenjivana prema sopstvenom napretku u reformama i biće primljena *onda* kada ispuni sve uslove za članstvo u Evropskoj Uniji. Neće biti integracije svih zemalja regiona u jednom koraku, uprkos predlogu predsednika Koštunice.
- Kada su u pitanju uslovi za članstvo u Evropskoj Uniji neće biti nikakvih izuzetaka ili posebnih tretmana. Svaki kandidat će imati jednake uslove. Osnova za to su kriterijumi Samita Evropske Unije iz 1993. u Kopenhagenu. Uprkos svojoj euforiji koja trenutno s pravom vlada u Beogradu, ovo će važiti i za Vašu zemlju, kada prvo ushićenje ustupi mesto trezvenosti političke svakodnevice - i Hrvatska je to već morala da iskusi u ovoj godini. Utoliko više je važno danas iskoristiti povoljnost trenutka.
- Pre nego što pregovori o ulasku u Evropsku Uniju mogu da počnu, svaka zemlja mora najpre da sklopi “Ugovor o stabilizaciji i asocijaciji” sa Evropskom Unijom, slično “Evropskoj konvenciji” Evropske Unije sa srednjom i istočnom Evropom, sklopljenoj početkom devedesetih godina. Tek kada je ovaj sporazum uspešno implementiran, može da se konkretno pregovara o članstvu. Bivša jugoslovenska republika Makedonija slopila je takav ugovor sa Evropskom Unijom na Samitu Pakta za stabilnost u Zagrebu 24. novembra 2000. Hrvatska je tog dana započela sa pregovorima. Albanija će to uskoro učiniti. Savezna Republika Jugoslavija pozvana je 9. novembra od strane Evropskog Saveta na zajedničku pripremu ugovora o stabilizaciji i asocijaciji. To je sledeći veliki korak Ministarstva inostranih poslova Savezne Republike Jugoslavije na putu u Evropsku Uniju.
- Kako bi se Saveznoj Republici Jugoslaviji pružila pomoć prilikom priprema za ove pregovore, koji će biti veoma

kompleksni, detaljni i zahtevni u pogledu vremena, Evropska komisija i vlada Savezne Republike Jugoslavije odlučili su da osnuju "Joint Consultative Task Force" i da se tokom narednih meseci više puta sastanu. Ovakve radne grupe (Task Forces) osnivaju se u svim onim zemljama, koje prethodno nisu sklopile ugovor o saradnji sa Evropskom Unijom. Time će se najpre uspostaviti redovan kontakt između Beograda i Brisela, prilikom čega će Vaša zemlja moći do detalja da prezentuje napretke u reformi i imati mogućnost da od komisije dobije savet o daljim neophodnim koracima.

- Evropska komisija će redovno proveravati do koje mere Savezna Republika Jugoslavija ispunjava kriterijume za početak pregovora o sklapanju ugovora o stabilizaciji i asocijaciji. Osnovu za to predstavljau "Zaključci Saveta o kondicionalnosti" od aprila 1997. Prema njima Savezna Republika Jugoslavija mora da ispuni sledeće uslove pre početka pregovora:

- Ona mora da bude demokratska pravna država, koja poštuje ljudska prava i prava manjina. Ovo zahteva novo pravo kada su u pitanju mediji, jasnu podređenost bezbednosnih snaga politici i potpuno poštovanje prava manjina po međunarodnim standardima.
- Izbori moraju da se održavaju na slobodan i fer način, a rezultati istih u potpunosti da se sprovedu – ovo se već desilo 24. septembra i takođe će se desiti 23. decembra.
- Diskriminacije ne sme da bude.
- Moraju da se preduzmu prvi koraci u ekonomskoj reformi (privatizacija, ukidanje kontrole cena).

- Mora da se pokaže spremnost na dobrosusedske odnose. U to se ubraja i ponovno uspostavljanje diplomatskih odnosa sa svim susedima, takođe i sa Albanijom i Hrvatskom; i
- Mora da bude obezbeđena potpuna realizacija Dejtonskog sporazuma, zaključno sa saradnjom sa Haškim tribunalom za ratne zločine i povratkom izbeglica.

- Kada su ovi uslovi ispunjeni Evropska komisija sastavlja studiju o mogućnosti realizacije ("Feasibility Study") i podnosi je na usvajanje Savetu Evropske Unije, koji prosuđuje napredak u procesu reformi Savezne Republike Jugoslavije i izriče preporuku o početku pregovora. Pred vladom Savezne Republike Jugoslavije i Srbije nalaze se, dakle, meseci obimnog rada na reformi, kako bi stvorila pre svega političke uslove za slapanje ugovora o stabilizaciji i asocijaciji. Prema dosadašnjim iskustvima reforma zakonodavstva u privredi zahtevaće daleko više vremena a takođe i njegova primena.

Što se samog ugovora o stabilizaciji i asocijaciji tiče, trenutno se možemo orijentisati prema ugovoru, koji je bivša jugoslovenska republika Makedonija upravo sklopila sa Evropskom Unijom. Ne želim ovde da idem u detalje, samo bih naglasio nekoliko bitnih tačaka. Ugovor sadrži klauzulu koja formuliše perspektivu potpunog članstva u Evropskoj Uniji. To je središte ovog ugovora. Ugovor dalje pokriva sve oblasti politike Evropske Unije, od poljoprivrede, preko slobode seljenja, pa sve do sigurnosti duhovnog vlasništva. Centralni cilj je približavanje nacionalnog zakonodavstva "Aquis communautaire"-u, decenijama razvijanom zajedničkom pravu (trenutno 80.000 stranica papira). Vreme sprovođenja ugovora u slučaju bivše jugoslovenske republike

Makedonije iznosi deset godina. Tokom tog perioda trebalo bi, korak po korak, ukidanjem carine i uvođenjem trgovinskih olakšica, da nastane zona slobodne trgovine između Unije i zemlje-partnera. Savet za stabilizaciju i asocijaciju između Evropske Unije i zemlje-partnera, koji bi se redovno sastajale na nivou ministara i službenika, nadgledao bi sprovođenje sporazuma.

Time bi se moglo izračunati koliko će otprilike sve to trajati – ukoliko se ne pojave neki nepredvišeni događaji – da zemlja, kao što je Makedonija postane član Evropske Unije. Godine 2000. počinje implementacija, ona traje deset godina (do 2010), potom sledi pauza do početka konkretnih pregovora (čije se trajanje ne može unapred odrediti), koji bi potom, ukoliko se za primer uzmu sadašnji pregovori sa državama srednje i istočne Evrope, mogli da traju najmanje osam godina. Konačni termin za definitivno članstvo zemlje kao što je Makedonija mogao bi, prema tome, da bude najranije 2020. godine. Za Saveznu Republiku Jugoslaviju je otprilike ista situacija, s obzirom na to da u Evropskoj Uniji trenutno ne postoji spremnost da se ova procedura dovede u pitanje. Zbog toga su tokom narednih godina potrebni trezvenost, izdržljivost i usredsređenost na ciljeve. Ne smeju se potsticati nerealna očekivanja, put je dug i tnovit, ali je cilj vredan truda.

Svim zemljama zapadnog Balkana Evropska Unija stavlja na raspolaganje obiman paket mera za pomoć, kako bi uspele uspešno da prebrode predstojeću, izuzetno bolnu transformaciju. Iskustvo Bugarske i Rumunije pokazuje da su reforme morale da budu dalekosežnije nego što se očekivalo, a osigurati neophodnu podršku naroda tokom velikog broja godina, veoma je teško. Razmena iskustva sa susedima o tim pitanjima je upravo u ovom stadijumu izuzetno korisna za Beograd.

Paket pomoći Evropske Unije sastoji se iz dve komponente. Pod jedan, Evropska Unija je upravo donela sopstveni paket mera za pomoć, skraćeno CARDS (“Community Assistance for

Reconstruction, Democratisation and Stabilisation”), koji je pravljen specijalno prema potrebama zapadnog Balkana. Prema njemu će do 2006. za zapadni Balkan stajati na raspolaganju 4,65 milijardi eura. Ovaj novac će se upotrebljavati kako za pripremu tako i za realizaciju ugovora o stabilizaciji i asocijaciji. Savezna Republika Jugoslavija, zaključno sa Kosovom, dobiće više nego polovinu tog novca. Tačna podela ove sume po pojedinačnim zemljama još uvek, međutim, nije izvršena. Usto dolazi i dugoročno gledano još značajnija odluka Evropske Unije, na zasedanju marta ove godine u Lisabonu, o usvajanju mere o asimetričnoj liberalizaciji trgovine sa zapadnim Balkanom. Do 2002. Evropska Unija želi da u potpunosti otvori svoje tržište za proizvode koji dolaze sa područja zapadnog Balkana, sa malim brojem izuzetaka pre svega u agrarnom sektoru. To će pokrenuti privredu u zemljama regiona i ojačati sopstvene snage tog tržišta.

Ovaj paket mera nastao je tek uz silna natezanja u Evropskoj Uniji. Suma koju je Komisija prvobitno predložila bila je daleko veća. Ali u nekim zemljama Evropske Unije vrlo je ograničena spremnost da se finansijski angažuju na području Balkana. Vlada Savezne Republike Nemačke je, nasuprot tome, i preko toga odlučila da tokom narednih četiri godine na raspolaganje stavi sumu od 1,2 milijardi evra, kako bi potpomogla razvoj regiona. Ova sredstva se, naravno, moraju upotrebiti razumno – jer ovakva šansa za region sigurno se neće ponovo ukazati.

2. Pakt za stabilnost jugoistočne Evrope i njegov potencijal za Saveznu Republiku Jugoslaviju

Sada je vreme da se vratimo Paktu za stabilnost. On predstavlja temelj angažmana Evropske Unije i svih drugih internacionalnih organizacija u regionu. Kako bih Vam, u okviru mogućnosti ovog predavanja, dao uvid u mehanizme Pakta za stabilnost, trebalo bi da najpre predstavim strukturu i način rada Pakta, potom treba izvući kratak rezime nakon godinuipo dana, a sve to

uz osvrt na to šta Pakt za stabilnost znači za Saveznu Republiku Jugoslaviju.

Pakt za stabilnost funkcioniše prema principu upravljačke grupe, koja u međuvremenu koordinira stotine projekata i inicijativa. Na vrhu se nalazi specijalni koordinator sa svojom malom kancelarijom u Briselu, koji, međutim, ne raspolaže sopstvenim finansijskim sredstvima i nema izvršne zadatke. Njegov uspeh zavisi od njegove moći ubeđivanja, sposobnosti posredovanja, njegovih kontakata, a i od same njegove ličnosti. Jedanput godišnje susreće se Pakt za stabilnost za regionalnim stolom, koji koordinira svim merama Pakta, a njime predsedava specijalni koordinator. Najvažniji posao, međutim, obavljaju tri radna stola Pakta, koji se susreću u proleće i jesen svake godine, kako bi odobrili i razvili konkretne pojedinačne projekte:

- Radni sto I – demokratizacija i ljudska prava
- Radni sto II – ekonomska obnova i razvoj, kao i
- Radni sto III – za pitanje unutrašnje i spoljne bezbednosti.

Direkciju za zastupanje sačinjava po jedan predstavnik vlade iz regiona, i to u turnusu od šest meseci. Savezna Republika Jugoslavija će uskoro takođe obrazovati Co-Chair i usto imenovati nacionalnog koordinatora Pakta za stabilnost, kako su to već učinili svi drugi učesnici. U međuvremenu radni stolovi imaju veliki broj podela i ogranaka, tako da se sve viša javlja opasnost da će Pakt za stabilnost imati nepreglednu organizaciju sa nedovoljnom odgovornošću.

Dosadašnji rad Pakta za stabilnost može se podeliti na tri faze. Prva faza služila je za zaključivanje sporazuma i formulisanje osnivačkog dokumenta Pakta, koji su 31. jula 1999. u Sarajevu potpisali šefovi država i vlada 38 zemalja i predstavnici 15 međunarodnih organizacija. Druga faza predstavljala je etabliranje regionalnog stola i radnih stolova,

kao i razradu koncepta za prve velike projekte. Na kraju je održana donatorska konferencija u martu 2000, na kojoj je usvojen “Quick Start Package” sa oko 200 velikih projekata, koji bi trebalo da počnu da se realizuju još tokom ove godine. Donatori su, za mnoge neočekivano, stavili na raspolaganje 2,4 milijarde eura do 2003. Time je finansiranje Pakta za stabilnost za prvo vreme osigurano. Od tada je započeta realizacija prvih projekata, a uskoro će početi i realizacija ostalih. Time je Pakt za stabilnost dospao do svoje najvažnije faze.

Za Saveznu Republiku Jugoslaviju ovo znači da mora da stupi u neki tekući veliki projekat, iako od početka nije bila u njemu. Ovo nije lako s obzirom na nepregledan broj sličnih projekata veoma različitog značaja. Beograd mora da se, što je moguće pre, upozna sa načinom rada i smernicama kojima se Pakt rukovodi prilikom finansijske pomoći, da koncipira sopstvene projekte i prezentuje ih radnim stolovima, kao bi Pakt za stabilnost na najbrži mogući način mogao da podrži konkretne projekte vezane za obnovu u Vašoj zemlji – od demokratizacije, preko pomoći u infrastrukturi, pa sve do uspostavljanja evropskog toka studija na univerzitetima.

Ovi projekti imaju daleko veće šanse za uspeh ukoliko se koncipiraju i predaju zajedno sa drugim državama regiona. Ovo stoga, što je jedan od osnovnih ciljeva Pakta za stabilnost da učvrsti i poboljša manjkavu regionalnu saradnju na području zapadnog Balkana. Nasuprot tome, bilateralni projekti, iz ugla Pakta za stabilnost, imaju daleko manje šanse za finansiranje. Što više saradnje, utoliko bolje – ne samo iz ugla Pakta za stabilnost. Česi imaju pametnu izreku, koja se i ovde može primeniti: “Nemoj se štititi ogradom, već uz pomoć prijatelja.”

Pritom je doduše za žaljenje, što je 80 procenata dosada odobrenih sredstava izdato samo u svrhe poboljšanja infrastrukture: drugi most nad Dunavom kod Vidina – Kalafata, izgradnja graničnog prelaza Blace, takođe i privremeni

most kod Novog Sada. Nadajmo se da će se ovo tokom realizacije Pakta za stabilnost promeniti. Novi početak u regionu zahteva više od novih privrednih struktura i direktnih investicija, ovde se radi i o stabilizaciji dok obrazovanje, o novoj evropskoj svesti zajedničkih demokratskih vrednosti u ovom regionu, posebno u ponovno uključenim oblastima ovog regiona. Task Force Jugoistočne Evrope pri Centru za evropsku integraciju (ZEI) u okviru “Mreže za evropske studije u jugoistočnoj Evropi” upravo ovde želi da da svoj doprinos. Od početka godine u tome učestvuju, pored predstavnika svih zemalja iz regiona, i naučnici Alternativne Akademske Mreže (AAEN).

Za kraj, još jedna reč u istorijskoj perspektivi. Kad se 1999. rodio Pakt za stabilnost jugoistočne Evrope, Savezna Republika Jugoslavija nije spadala u njegove osnivače. Pakt za stabilnost je, uprkos Miloševiću, građen oko Beograda. Pritom je svima bilo jasno – stabilnost na području zapadnog Balkana ne može dugoročno da postoji bez Beograda. Tek kada se i Savezna Republika Jugoslavija putem slobodnih izbora nađe na putu demokratije, pravne državnosti i tržišne privrede, dakle u pravcu *onih* vrednosti koje danas povezuju celu

Evropu, tek onda će ovaj Pakt za stabilnost imati svoju punu vrednost. Savezna Republika Jugoslavija je srce zapadnog Balkana. Pored Hrvatske – ili još bolje, zajedno sa Hrvatskom – ona može da postane faktor stabilnosti regiona. Uspeh demokratske obnove u Vašoj zemlji imaće dejstvo koje daleko prevazilazi granice Savezne Republike Jugoslavije.

Na samitu u Bijaricu Evropska Unija je pre nekoliko nedelja počela da investira u budućnost demokratske Srbije, 200 miliona evra je još u ovoj godini odvojeno za grejanje, životne namirnice, škole itd. Rizici su svim stranama poznati. Ipak sasvim je jasno – trajna stabilizacija ovog regiona, a samim tim i prevazilaženje dubokog jaza između ovog regiona i ostatka Evrope, moguća je samo ako se reforme u Saveznoj Republici Jugoslaviji uspešno sprovedu. Stoga svima Vama želim, od sveg srca, takođe i u ime svih mojih zemljaka, da imate snage, izdržljivosti i dalekovidosti da nastavite putem započetog demokratskog procesa tokom narednih godina, i da ga uspešno okončate, uprkos nezaobilaznih prepreka i poteškoća. Na kraju ćemo Vas pozdraviti u Evropskoj Uniji – i stojimo Vam na raspolaganju da Vas rečju i delom do tog trenutka pratimo i da Vam pomazemo.

Oltea Joja (Oltea Joja)

Perspektive za saradnju u Jugoistočnoj Evropi

Ovaj referat sadrži dva različita dela – prvi, pre aporetički deo, i drugi, empirijski deo, koji se odnosi na posojeću saradnju i njene konkretne perspektive.

Realističke perspektive za saradnju u jugoistočnoj Evropi prepoznajemo na osnovu politički uslovljenog zakonodavstva koje se odnosi na saradnju. Pritom mislimo na različite države, koje pripadaju ovom kontroverznom delu Evrope. Saradnja između država jugoistočne Evrope ne predstavlja samo kontinuitet kulturnih tradicija u regionu, u aktuelnom smislu ona se posebno odnosi na društvene posledice u smislu realne kooperacije.

U najvećem broju država ovog regiona tokom poslednjih deset godina je, iz političkih razloga, ignorisan značaj nauke. Naučna aktivnost, koja se uporno i dalje odvijala, kao i skromna saradnja, koju nisu uspjeli da uguše egzistencijalni problemi i stalna politička previranja, nisu mogli da predstavljaju unutrašnje ili međusobne društvene mostove. Nauka nema ulogu da spašava društvo opterećeno političkim događajima. Nauka je u ovim zemljama bila “elitno

zanimanje”, ne u smislu uobraženosti *, već u smislu povlastice ljudi, koji nisu rastrzani egzistencijalnim problemima. One koji su se tokom tih godina i dalje bavili naukom, možda bi trebalo pitati, kako je to Helderlin (Hölderlin) uradio: “Čemu pesnik u teška vremena?” (Wozu Dichter zu dürftigen Zeiten?) Takva vrsta ankete možda bi objasnila neke stranputice na kojima se jugoistočna Evropa našla.

Uloga nauke u društvu u kontekstu regionalne saradnje može se sistematizovati na sledeći način:

- razrada sopstvenih rešenja problema specifičnih za ovaj region
- međusobna podrška
- efektnija zajednička upotreba logistike
- brže i obimnije prikupljanje znanja po sistemu know-how
- razrada projekata-modela putem istraživanja i nauke – onih projekata koji su potrebni zemljama ovog regiona

Mi saradnju u regionu posmatramo u kontekstu evropske integracije, tako da je sada neophodno povezivanje koncepta i načina razmišljanja već razrađenih struktura za saradnju u okviru Evropske Unije sa specifičnim uslovima regiona jugoistočne Evrope.

Poslednjih četiri godine bila sam koordinator za Rumuniju pri projektu COST (*Cooperation for Science and Technology*) Action B6 projekat. COST je istraživački program kojim koordinira Evropska komisija. Tema COST-a Action B6 je “Eficijentna psihoterapija prilikom poremećaja u ishrani”. U toku tog perioda, zahvaljujući saradnji sa ANSTI-jem (Nacionalna agencija za nauku, tehnologiju i inovaciju), koja je u Rumuniji preuzela ulogu Ministarstva za nauku, konsekventno sam se informisao o aktima vezanim za naučnu saradnju u okviru Evropske Unije. Okvirni program 5 predstavlja strukturu za razvoj istraživačkih projekata u okviru unapređivačkih alternativa Evropske Unije za period od 1998. do 2002. Od 1999. Rumunija je takođe uvrštena u Okvirni program

5, i to pod istim uslovima kao i zemlje-članice. Izveštaj (2000) Saveta Evrope o Okvirnom programu 5 "stavljaja nauku u središte društva".

Šta to znači "u središtu društva"? Tumačenje neke izjave kulturološki je uslovljeno, ono se filtrira i prihvata kroz specifična iskustva. Iz tog razloga danas se, u psihološkim i psihijatrijskim istraživanjima, studiraju opažanja / doživljavanja određenih fenomena, kao što je na primer korišćenje socijalne pomoći ili doživljavanje etnosa. Iskustva određenih fenomena uslovljavaju naš afektivni status i naše ponašanje. Ne radi se, dakle, o objektiviziranom ponašanju, već o korelaciji između realiteta i doživljaja / iskustva, koje utiče na to ponašanje.

Ako analiziramo izjavu "nauka se stavlja u središte društva" ustanovićemo da se javljaju različita opažanja, koja su suštinski određena socijalnim i kulturalnim uslovima u datom društvu.

Kako da shvatimo i oblikujemo ovu izjavu u odnosu na specifične uslove u jugoistočnoj Evropi? Možemo li, ili – da li bi čak trebalo pritom da mislimo na sastanake sazvane radi donošenja važnih odluka? Odatle dolazimo do sledećeg pitanja, čiji je odgovor obeležen istorijom i sadašnjošću poslednjih deset godina u regionu. Kakav je položaj, (čitaj: realna uloga) naučnika u društvu? Analogno možemo da pomislimo na Platona, koji je, najzad, filozofima hteo da pokloni političku vlast. Platonov stav ima simboličnu ulogu, jer filozofija (philosophia) znači ljubav prema mudrosti, a ko onda zastupa skromnu mudrost, onu koja izdiže istinu nad zadovoljenjem sopstvenog osećanja važnosti? Ljubav prema mudrosti u središtu društva, sa tim bi se rado složili mnogi naučnici, pri čemu smo se godinama, s obzirom na konsekventnu političku marginalizaciju, često pitali: "Da li je Republici ipak potreban naučnik?" Ovo pitanje predstavlja izmenjenu verziju izjave, koju je profesor Jovan Jovanović upotrebio povodom 2. Humboltovog kolokvijuma u Beogradu, septembra 1998. Profesor Jovanović je tada mislio na giljotiniranje Lavoazjea (Lavoisier) 1794. godine. Izjavu

"Republici nisu potrebni naučnici" upotrebio je tada predsedavajući suda, kao odgovor na zahtev odbrane da se pročita pismo sa izjavom u korist osuđenog.

Možemo da postavimo pitanje: Da li uopšte i ako, onda dokle doseže uticaj naučnika u našem društvu? Da li smo dorasli ovom društvu – u odnosu na specifične kriterijume država u tranziciji? Pre se čini da vlada kulturološka konfuzija u odnosu na socijalne uloge u našem društvu. Konfuzija je tokom godina podstaknuta, sada već uvreženim mišljenjem da su akademici marginalni, a često je i ophođenje prema njima upravo takvo. Akademici su, prema starim kriterijumima, koji su međutim i dalje kulturno uticajni, "nedovoljno produktivni". Uloga naučnika u napretku društva – u otklanjanju ignorantnosti, koja prouzrokuje nesreću i bedu - potpuno se ignoriše. Da ne govorimo o ulozi akademika u obrazovanju budućih naraštaja. Deca, omladina, problemi u obrazovanju, nisu bili tema poslednjih godina. Ovde navedene činjenice, pored enormnih finansijskih problema, predstavljaju argumente za konsekventno odustajanje od naučne karijere.

Akta Evropske Unije

Evropska komisija sastavila je izveštaj o realizaciji evropske istraživačke zone za period od 2002-2006, koji je odobren u Lisabonu, marta 2000, od strane Saveta Evrope, šefova država i vlada. Ovaj projekat bi trebalo da predstavlja okosnicu za "Konstrukciju evropskog društva za znanje" (*society of knowledge*). Projekat uređuje razvoj istraživačkog rada u Evropi putem povećanja koherencije u okviru naučnih aktivnosti i snažnije uticaja (*impact*) istraživačke politike.

U kontekstu jugoistočne Evrope povećanje koherencije mogli bi da posmatramo i oblikujemo u vidu regionalne saradnje. Pritom moramo da pođemo od snažnijeg uticaja (*impact*) istraživačke politike i da u tom cilju preduzmemo konkretne mere. Da li će to biti samo stvar

naučnika ili takođe i političara, koji bi daleko lakše mogli da utiču na stvaranje novog imidža? Akta Evropske Unije odnosi se na “novi odnos između stanovnika Evrope sa jedne strane i nauke i tehnologije sa druge strane”, tako da “istraživački rad dospe u središte društva”. Ova izjava nije detaljnije određena, kako bi svaka zemlja sama definisala specifične težišne tačke. Nama preostaje pitanje: Kako bi takve težišne tačke mogle realno da se definišu? Kako izgleda realizacija novih odnosa i pomeranje nauke u središte društva? Da li bi ovu ideju trebalo plasirati putem medija u vidu novog imidža akademika a posebno naučnika? Težišne tačke bi mogle dakle da budu: nauka kao prestižna aktivnost, i - u zavisnosti od stanja u privredi - povećanje budžeta za naučni rad i nastavne aktivnosti.

Prema aktima Evropske Unije “novi odnos između stanovnika Evrope sa jedne strane i nauke i tehnologije sa druge strane” trebalo bi da se postigne organizovanjem političkih debata, koje bi za temu imale “Primenjivost naučnih saznanja i njihovih prednosti za društvene posledice”.

Da li ćemo u zemljama jugoistočne Evrope moći da stvorimo nove odnose u vezi političkih debata? Ovde se postavlja pitanje šta se podrazumeva pod pojmom političke debate? Šta je uopšte debata? Ona predstavlja kontrovernu diskusiju, u kojoj možemo opušteno, bez strasti, da kritikujemo, ali isto tako opušteno i da primimo kritiku. Jer, kritika i postoji kako bi se moglo dalje. Kako da organizujemo te debate – sa kim i za koga? Možda bi najpre trebali da organizujemo debatu za nas naučnike, kao dobar početak, kao logični produžetak kritičkog stava, koji već imamo u vidu treninga sa nama samima. Da li bi trebalo da proširimo listu učesnika i da organizujemo debatu za medije? Onda se postavlja pitanje: Za koje medije? Ovo bi mogla da bude tema još jedne debate. Koliko često tokom poslednjih godina nismo morali da mislimo na garfit iz Pariza '68. ”*mefiez vous, les oreilles ont des murs !*” (budite nepoverljivi, uši imaju zidove!)

Ako bi to bila politička debata, onda moramo da mislimo na političare, odnosno na značaj debate za njih! Pre kratkog vremena, pod organizacionim strukturama za naučnu saradnju pronašla sam na internetu dihotomiju, možda samo udvostručavanje pojma, koje bi kao takvo moglo da bude tema političke debate: postojanje dva odbora za selekciju značajnih projekata, itd. – odbor za donošenje odluka i odbor sastavljan od eksperata! Ukoliko donosioci odluka, što je veoma moguće, sačinjavaju ispolitizovane odbore, da li bi u tom slučaju postojalo interesovanje za debatu sa ekspertima? U tom slučaju opet se postavlja već gore navedeno pitanje: Da li mi naučnici važimo za sposobne da donosimo odluke? Zar u tom slučaju sastanak onih koji donose konačne odluke ne predstavlja moć, a samim tim i “središte društva”?

Ovo su bila pitanja upućena Vama, Humboltovcima, u kontekstu mogućnosti za organizovanje probne debate, na koju bi mogli da pozovemo “političare odgovorne za nauku”, kako bi na kraju uspeali da izgradimo pravi dijalog između nauke i politike. Pritom bi političari mogli da prezentuju onakvu vrstu debate, u kojoj vlada patos potrebe za napretkom. Možda je naša samodopadljivost upravo zbog toga manja, što se nalazi u senci smisla i efektivnosti našeg dela!

Nekoliko podataka o kooperaciji

Za ovaj referat mogla sam da upotrebim nekoliko dokumenata, kao i uvek zahvaljujući uvek delotvornoj saradnji sa ANSTI-jem, koji je na sebe preuzeo sprovođenje sporazuma bivšeg rumunskog Ministarstva za nauku i tehnologiju. U daljem tekstu pozvaću se na dokumente koji se odnose na bilateralnu saradnju Rumunije sa državama u regionu, kada je u pitanju oblast naučnoistraživačkog rada i tehnologije. Ovi dokumenti predstavljaju bazu za dalju saradnju. Rumunija ima sporazum o saradnji sa sledećim zemljama:

Bugarska – Sporazum o saradnji u oblasti nauke i tehnologije između Ministarstva za nauku i tehnologiju Rumunije i Ministarstva za nastavu i kulturu Bugarske – predlog za odobrenje.

Hrvatska – Protokol o saradnji u oblasti nauke i tehnologije između Ministarstva za nauku i tehnologiju Rumunije i Ministarstva za nauku i tehnologiju Hrvatske (1994).

Jugoslavija – Sporazum o saradnji u oblasti nauke i tehnologije između vlade Rumunije i vlade Savezne Republike Jugoslavije (1995).

Makedonija - Sporazum o saradnji u oblasti nauke i tehnologije između vlade Rumunije i vlade Makedonije – predlog rumunskog Ministarstva.

Moldavija – Sporazum o saradnji u oblasti nauke, nastave i kulture između vlade Rumunije i vlade Moldavije (1992).

Slovenija – Sporazum o saradnji u oblasti nauke i tehnologije između vlade Rumunije i vlade Slovenije (2000).

Mađarska – Sporazum o saradnji u oblasti nauke i tehnologije između vlade Rumunije i vlade Mađarske (1999).

Osim toga u toku je niz projekata u vidu inicijative različitih instituta ili fakulteta, koji se organizuju van zvaničnog programa. Kako je ANSTI obavješten, radi se o 7 projekata sa Bugarskom, 15 projekata sa Jugoslavijom i 3 projekta sa Slovenijom.

U okviru Pakta za stabilnost od 1999. Zadužbina Aleksandra fon Humbolta (Alexander von Humboldt-Stiftung) podržava poseban program za obnovu nauke u jugoistočnoj Evropi. Sporazum sa Zaduzbinom Frica Tizena (Fritz Thyssen-Stiftung) takođe omogućava još jedan posebni program za obnovu naučnog rada u jugoistočnoj Evropi. Preko ovih programa pomoć će dobiti države sa područja bivše Jugoslavije i njihovi susedi: Albanija, Bugarska i Rumunija. Težišna tačka se odnosi na pažljivo pomaganje mladim naučnicima, na primer zajednički istraživački boravak iskusnog bivšeg Humboltovog stipendiste i mladog naučnika prema njegovom izboru. Nije slučajnost da pritom prednost imaju duhovne i društvene nauke; akuratni naučni počeci u ovim stručnim oblastima pokazali su se težim za mlade naučnike u ovom regionu, gde su posebno duhovne i društvene nauke marginalizovane.

U okviru Nemačke službe za akademsku razmenu (DAAD) uključeni su istraživački i nastavni projekti u vidu težišne tačke za akademsku obnovu na području jugoistočne Evrope.

Kako za Humboltovu zadužbinu tako i za DAAD osnovni cilj posebnih programa predstavljaju multiplikatorski efekti, što je samo po sebi relevantno. Kad god sam sebi morala da postavim pitanje – *”čemu pesnik u teška vremena?”* – znala sam odgovor, koji bi uvek mogao da bude dobar argument: obrazovanje mladih naučnika. Oni će povećati naše šanse.

**vidi. Langenscheidts Grosswörterbuch, Deutsch als Fremdsprache, 1997*

Janoš Velfling
(János Wölfling)

O položaju istraživačkog rada u Mađarskoj i o delatnosti Humboltovog udruženja Mađarske

Podaci koje ću Vam ovde prikazati potiču iz izveštaja koji je Mađarska sastavila 1999. po nalogu Evropske Unije pod naslovom „*Towards the European Research Area*”, kao i iz izveštaja Ministarstva obrazovanja Mađarske. Ove podatke odabrao je i ocenio gospodin Attila Kuba, sekretar Humboltovog udruženja Mađarske (HVV), a ovde iznešen stav predstavlja sliku mišljenja više Humboltovaca iz Mađarske.

1.1. Opšti položaj istraživačkog rada

Uzmimo najpre aktivnosti istraživačkog rada i razvoja na polju istraživanja osnova, na polju primenjenog istraživanja, kao i na polju eksperimentalnog razvoja. Začudo, istraživački rad na polju osnova povećao se u odnosu na eksperimentalna istraživanja i razvoj. Mora se, međutim, dodati da ovi podaci predstavljaju procentualne odnose. Kvantitet eksperimentalnog razvoja nakon političke promene drastično je opao usled industrijskog pada. U industriji su se odvijale velike promene, ovde

se slobodno može govoriti o promeni strukture, koja međutim nije uspeła da izazove paralelno poboljšanje aktivnosti vezane za istraživački rad. Istovremeno su nauke koje se bave izučavanjem temelja/osnova uspele da se očuvaju.

Posledica gore pomenutih promena bio je odlazak istraživača iz preduzetničke sfere, pri čemu je broj istraživača na univerzitetima i akademskim institutima u najvećoj meri ostao nepromenjen.

Činjenica je da količina i sastav istraživačkog rada i razvoja u Mađarskoj daleko od optimalne.

Položaj istraživačkog rada je na polju pojedinačnih nauka veoma različit. Može se sa velikom verovatnoćom tvrditi da je položaj teoretskih nauka (na primer matematike, filozofije, pravne nauke) zadovoljavajući, dok je položaj onih nauka, kojima su neophodni skupi aparati za izvođenje eksperimenata, često problematičan (na primer biologija, hemija, fizika, medicina i inženjerske nauke).

1.2. Uslovi za istraživački rad

Oprema i infrastruktura mađarskog istraživačkog rada nije dovoljna, jednim delom je i zastarela, ali je još uvek sposobna da funkcioniše. Na osnovu podataka Ministarstva obrazovanja potreba za aparatima je oko pet puta veća nego što je zastupljeno izvora, kojima se može obratiti za potraživanje.

U vezi sa istraživačkim radom na univerzitetima mora se pomenuti da je broj studenata na određenim predmetima (na primer informatika, pravna nauka) značajno povećan. Zbog toga je jedan deo profesora preopterećen. Nov sistem za stipendiranje pokušava da poboljša ovu situaciju time što bi i istraživači sa akademskih instituta učestvovali u nastavi.

1.3. Teme istraživačkog rada

Pet oblasti istraživanja uživaju posebnu

podršku:

- poboljšanje kvaliteta života
- tehnologije razmene informacija i komunikacione tehnologije
- zaštita čovekove okoline i nauka o ispitivanju materijala
- nauka o agraru i biotehnologija
- nacionalno nasleđe i aktuelna društvena pitanja.

Ovih pet tema nalaze se u saglasnosti sa 5. okvirnim programom Evropske Unije. A to je i u duhu toga što Mađarska želi što pre da postane član Evropske Unije.

1.4. Međunarodna saradnja

Kada se analiziraju prijave na konkurs za 5. okvirni program Evropske Unije, dolazi se do zaključka da situacija u kojoj se nalazi Mađarska uopšte nije loša – od 700 prijava mađarskih istraživača 129 je bilo uspešno. To odgovara evropskom proseku.

Kada se analiziraju prijave na osnovu oblasti ispitivanja, može se primetiti da su posebno life sciences i informatička tehnologija izuzetno dobro reprezentovani, dok su mali i srednji preduzetnici jedva zastupljeni.

Među susedima značajnu saradnju imamo sa pre svega sa Austrijom (na primer CEEPUS), dok su odnosi sa drugim susedima znatno skromniji.

Od zemalja koje nam nisu susedi, značajni su sledeći kontakti – sa Sjedinjenim Državama, sa Nemačkom i ostalim zemljama Evropske Unije. Ovi kontakti su daleko značajniji od svih ostalih kontakata.

Različiti programi razmene Evropske Unije (ERASMUS, TEMPUS), kao i Humboltova zadužbina, igraju veliku ulogu u razvoju međunarodnih odnosa.

1.5. Mađarski istraživači u inostranstvu

Mađarska ima nažalost dugu tradiciju odlaska najboljih istraživača iz zemlje. Dovoljno je ovde

najbrojati dvanaest mađarskih nobelovaca, od kojih je jedan jedini, Albert Sent-Đerđi (Szent-Györgyi), primio Nobelovu nagradu u Mađarskoj. On je, međutim, takođe napustio zemlju zbog komunizma. Nakon političkih promena jedan deo naučnika vratio se kući, što je obogatilo naučnu scenu.

Mađarski naučnici koji trenutno rade u inostranstvu takođe bi kasnije mogli da odigraju pozitivnu ulogu. Trenutno stanje je, međutim, pre negativno, s obzirom na to da u nekim oblastima nauke nedostaje i nedostajace mladih naučnika.

1.6. Finansiranje istraživačkog rada

Ovde imamo velike poteškoće. Mađarska je 1997. upotrebila samo 0,7 % svog bruto nacionalnog proizvoda za istraživački rad i razvoj. Ovaj procenat je veoma nizak. Veliki broj već pomenutih problema proizilazi upravo iz ove situacije. Narednih godina može se računati na poboljšanje ove situacije.

U poređenju sa platama u Mađarskoj stipendije su, a ovo se odnosi i na Humboltovu stipendiju, još uvek relativno visoke, iako je ova razlika tokom sedamdesetih i osamdesetih bila znatno veća.

1.7. Naučni podmladak

Ako se posmatra starosni sastav mađarskih istraživača, može se primetiti da se u periodu između 1987-1998 smanjila generacija istraživača u starosnoj dobi od 30 do 49 godina. Oni bi se najčešće obreli u preduzetničkoj sferi, ali ne u istraživačkoj. U nekim naučnim oblastima smanjio se i broj studenata (na primer hemija i fizika). Ova situacija može kasnije uticati na smanjeni broj istraživača u datoj oblasti.

1.8. Predlozi

1. Bilo bi dobro ako bi aktivnost Zadudžbine Aleksandra fon Humbolta mogla da se intenzivira, takođe i na području naknadnog

uspostavljanja kontakata, donacija u vidu uređaja ili knjiga. U zemljama regiona starosna granica bi trebalo da se reguliše elastičnije. U Jugoslaviji, na primer, istraživači su izgubili godine zbog rata.

2. Trebalo bi podržati to da gostujući profesori provode 3-12 meseci u zemljama regiona i da boravak koji je predviđen za istraživački rad eventualno povežu i sa predavačkom aktivnošću. Ovakve mogućnosti bi bile od koristi i u okviru samog regiona, s obzirom na to da intraregionalni kontakti trenutno nemaju veliki značaj.

3. Trebalo bi podržati nove institucije, na primer Baj-institute (Bay-Institute), *Collegium Budapest* itd.

4. Podrška Univerziteta na nemačkom jeziku, koji bi imao regionalne zadatke.

5. Humboltovci predstavljaju odličnu bazu za regionalne kontakte. Humboltovo udruženje Mađarske je spremno da pomogne gore opisane ideje.

2. Humboltovo udruženje Mađarske

Ovo udruženje je naučna i kulturna organizacija Humboltovih stipendista i neguje veze sa stipendistima koji rade u različitim stručnim oblastima, sa Zadužbinom Aleksandra fon Humbolta (Alexander von Humboldt-Stiftung) i sa Humboltovim klubovima širom sveta. Humboltovo udruženje Mađarske trenutno ima blizu 320 članova.

Udruženje organizuje susrete, naučne sednice i konferencije. Povodom petogodišnjice postojanja Humboltovog udruženja Mađarske (HVU) 1996. je održano prvo međunarodno zasedanje na temu "Kvalitet života od zdravstva do zaštite čovekove okoline" (Die Qualität des Lebens vom Gesundheitswesen bis zum Umweltschutz) u Pečuju /Fínfkihényu. Druga konferencija planirana je za 2001. na temu "Informatika". Udruženje podržava posetu nemačkih istraživača Mađarskoj, kao i osnivanje i aktivnosti mesnih Humboltovih klubova. Rad predsednika Udruženja i sekretara podržava četiri zamenika sekretara, koji su odgovorni za kontakte u univerzitetskim gradovima (Budimpešta, Segedin, Debrecen i Pečuj).

Uspostavljanje kontakata sa bivšim Humboltovim stipendistima u Mađarskoj značajno je olakšalo izdavanje Mađarskog Humboltovog almanaha (Ungarischer Humboldt-Almanach) 1996. od strane Udruženja. Almanah je svojevremeno bio potpun, a promene koje su se u međuvremenu dogodile biće uzete u obzir prilikom izdavanja drugog izdanja (planirana godina izdavanja: 2001).

Udruženje redovno objavljuje sopstveni časopis pod nazivom "Humboldt Nachrichten" (Humbolt vesti). Poslednji, sedamnaesti broj izašao je u junu 2000, a osmanaesti je u štampi. Sadržaj i oprema časopisa imali su dobar odjek na međunarodnom planu. Redakcija je spremna da "Humboldt-Nachrichten" pretvori u evropski žurnal. U tom slučaju mogle bi da se objavljuju multidisciplinarnе teme, koje bi obrađivali odabrani autori iz različitih zemalja. Ovakav korak svakako bi poboljšao intraregionalne kontakte.

Ivan Gutman

Naučna saradnja u Jugoistočnoj Evropi

Pre nego što počnem svoje izlaganje, hteo bih da skrenem pažnju da se ja bavim prirodnim naukama i matematikom, i da se, možda, kolege iz društvenih nauka neće složiti sa svime što budem rekao. Biće mi drago ako me oni posle dopune.

Mi ovde proslavljamo deset godina Humboldtovog kluba. Ako bi me neko pitao koje su deset najgorih godina u mom životu, odgovor bi bio nesumnjiv: poslednjih deset godina. Verujem da bi i mnogi drugi prisutini odgovorili isto. U ovo, naravno, ne ubrajam poslednja dva meseca.

Ranije, do otprilike sredine osamdesetih godina, uslovi za bavljenje naučnim radom bili su relativno dobri. Naravno samo relativno! Naše laboratorije su imale potrebne hemikalije i pribor, a nabavljani su i potrebni uređaji. Naše biblioteke bile su snabdevene naučnim časopisima. Mogli smo da putujemo u inostranstvo, kako na stručna usavršavanja tako i na naučne konferencije. To smo radili kako mi stariji, tako i mlađi. Strani naučnici dolazili su u našu zemlju a kod nas su održani brojni međunarodni naučni skupovi.

A onda je krajem osamdesetih došla katastrofa - raspad prethodne Jugoslavije, ratovi, blokada, ekonomski kolaps. O tome neću govoriti, smatrajući da je to svima poznato. Neću opisivati ni stanje u našoj nauci. Umesto toga, citiracu ono što je nedavno o tome napisao Profesor Jovan Jovanović:

“Die Infrastruktur ist noch immer gut, trotz mangelhafter Instandhaltung, dessen Nachfolgen sich schnell verbessern lassen. Es gibt insgesamt genug von wissenschaftlichen Kraeften - der Anteil von jungen Wissenschaftlern muss aber dringend erhoecht werden. Um die Moeglichkeittn fuer die wissenschaftliche Forschung als “sehr gut” beurteilne zu koennen, fehlen Mittel fuer Chemikalien, neue Ausruestung und Ersatzteile und Aktualisierung von Bibliotheken (meistens Zeitschriften ab 1992, Computer-Verbindung mit Beilstein und Chemical Abstract, neue Buecher)”.

Dopuniću ovo sa dva konkretna primera.

1. U decembru ovde godine na Kragujevačkom univerzitetu biće odbranjena jedna doktorska disertacija iz hemije. Ona je dobro napisana i sa odbranom neće biti problema. Međutim, osoba koja brani taj doktorat nije nikada u svom životu bila u nekoj naučnoj biblioteci.

2. Na Prirodno-matematičkom fakultetu (Fakultaet fuer Naturwissenschaft) u Kragujevcu postoji uređaj za nuklearnu magnetnu rezonanciju (ein Geraet fuer Kernmagnetische Resonanz). On je koštao oko 200,000 maraka. Za njegov rad je potreban tečni helijum (fluessiges Helium), koji smo mi redovno uvozili iz inostrastva. Tokom rata 1999. godine nismo molgli da nabavimo tečni helijum i uređaj se pokvario. Da bi se popravio moramo pozvati majstora iz Švajcarske, čije su usluge veoma skupe. Fakultet za to nema sredstava, a nije nam ih dalo ni Minisartstvo. Tako ovaj skupi uređaj stoji danas neupotrebljiv.

Smatram da bi Humboldtova Fondacija u ovakvim slučajevima mogla da pomogne. Humboldtova Fondacija bi mogla da pomogne i u nabavci pojedinih hemikalija i drugog potrošnog materijala kao i rezervnih delova za uređaje. Ali, poklanjanje samih skupih uređaja kao i nabavka časopisa, bojim se, prevazilazi finansijske mogućnosti Fondacije.

Po mom mišljenju, u dogleđnoj budućnosti rešenje se mora tražiti u stvaranju mogućnosti da naši naučni radnici, a naročito mladi - naš naučni podmladak - dobije priliku da odlazi u velike laboratorije i biblioteke koje se nalaze u Zapadnoj Evropi i Sjedinjenim Državama, da tamo boravi neko vreme i da tamo koristi skupe naučne instrumente koje mi nemamo. Nešto od onoga što oni tamo nauči i urade doneće natrag u našu zemlju.

Trebalo bi, takođe, omogućiti, i to naročito mladim kolegama, da učestvuju na međunarodnim naučnim konferencijama. Njima treba pružiti šansu da učestvovanjem na ovakvim konferencijama uspostave saradnju sa kolegicama kolegama iz raznih zemalja, sa raznih univerziteta i instituta.

Pitate se kakve ovo ima veze za naučnom saradnjom u Jugoistočnoj Evropi.

Umesto odgovora, navešću jedan primer koji pokazuje kako je to uradio DAAD.

Na Tehničkom Univerzitetu u Ilmenau-u postoji projekat u okviru: "Stabilitaetspakt Suedosteuropa", u okviru DAAD-Sonderprogramm "Akademischer Nauaufbau Suedosteuropa". U njemu, pored domaćina, učestvuju Univerziteti iz Niša i Kragujevca (Jugoslavija), Skopja (Makedonija), Sofije (Bugarska), Budimpešte (Mađarska) i Splita (Hrvatska). Nešto više ću reći o Potprojektu 4, na kojem i ja učestvujem. Na tom potprojektu učestvujemo Dr. Peter John iz Ilmenaua, Prof. Ante Graovac iz Splita, ja iz Kragujevca, kao i još dva neimenovana studenta, od kojih jednog dovodim ja iz Kragujeva a drugog Graovac iz Splita. Projekat je odobren i traje od 2000. do 2003. godine.

Preko tog projekta, dakle, ostvariće se saradnja između naučnih radnika iz Hrvatske i Srbije, a ona će se realizovati u Nemačkoj, pri čemu će nemački partner poslužiti kao "karalizador". Kada se uzme u obzir da sada ne postoji realna mogućnost niti da neko od nas ode u Hrvatsku niti da neko iz Hrvatske dođe u Srbiju, vidimo da ovaj DAAD-ov projekat pruža jedinstvanu, efikasnu i potpuno ostvarljivu mogućnost za naučnu saradnju u Jugoistočnoj Evropi.

Humboldtova Fondacija bi svakako mogla da pomaže naučnu saradnju u Jugoistočnoj Evropi na neki sličan način.

Naravno, ostvarivi su i direktiniji načini saradnje. Tu, kao prvo treba uzeti u obzir da je, u nekim slučajevima, ranije - pre ratova na Balkanu i blokade Jugoslavije - postojala saradnja između naučnih radnika iz raznih zemalja Jugoistočne Evrope.

U nekim slučajevima ta je saradnja nastavljena ali najčešće se ona smanjila ili prestala. Takve oblike saradnje treba negovati, obnoviti i proširiti. Humboltovci mogu u tome odigrati neku ulogu, a možda i Humboldtova Fondacija može pomoći da se ovakva saradnja ponovi oživi.

Navešću sopstveni primer. Pre raspada bivše Jugoslavije saradivao sam sa kolegama iz Hrvatske i Slovenije. Tu saradnju nismo nikada potpuno prekinuli, i ona je bila posebno uspešna sa Slovencima. Komunicirali smo gotovo isključivo preko elektronske pošte, i uspeli smo, pored svih teškoća, da objavimo nekoliko naučnih radova. Tek nedavno sam posetio kolege u Sloveniji, a sa kolegama iz Hrvatske se još nisam sreo.

Budući da postoji namera i želja da se započne mnogo intenzivnija naučna saradnja u Jugoistočnoj Evropi, onda - po mom mišljenju - pre svega treba omogućiti i ostvariti direktne susrete naučnih radnika srodnih profila. Takvi lični kontakti će biti jako korisni, i ne bi se mogli

uspešno zameniti bilo kojim drugim oblicima komunikacije.

Rešenje je jednostavno: treba organizovati regionalne susrete Humboltovaca sličnog stručnog profila.

Ako mi bude dopušteno, predložio bih jednu malu modifikaciju, znajući da je ona veoma skupa. Bilo bi lepo i veoma korisno ako bi svaki

Humboltovac koji učestvuje na ovakvoj konferenciji imao pravo da dovede 2-3 osobe po sopstvenom izboru, stručnjake iz odgovarajuće struke, ali ne nužno iz sopstvene zemlje. Na taj način bio se sve više širio krug ljudi koji bi se uključivali, na prvom mestu, u regionalnu saradnju u jugoistočnoj Evropi.

PERSPEKTIVEN DER ZUSAMMENARBEIT IN SÜDOSTEUROPA

Treffen aus Anlaß des 10. Jahrestages der Gründung des Humboldt-Clubs
Serbien

Belgrad, 15-17. Dezember 2000

Goethe-Institut Belgrad, Knez Mihailova 50

PROGRAMM

Freitag, den 15. Dezember 2000

Anreise der Teilnehmerinnen und Teilnehmer nach Belgrad

Samstag, den 16. Dezember 2000

09.00 h - Begrüßung

Dr. Djordje S. Kostic, Dr. Gerrit Limberg, Prof. Dr. Holm Sundhaussen

Prof. Dr. Jovan A. Jovanović, Präsident des Humboldt-Clubs Serbien, Belgrad

Dr. Gerrit Limberg, Alexander von Humboldt-Stiftung, Bonn-Bad Godesberg

Dr. Herwig Kempf, Direktor des Goethe-Instituts, Belgrad

Prof. Dr. Slobodan Savic, Belgrad: "Zehn Jahre Humboldt-Club Serbien"

09.45 h - Vortrag

Dr. Djordje S. Kostic, Dr. Gerrit Limberg, Prof. Dr. Holm Sundhaussen

Prof. Dr. Holm Sundhaussen

Freie Universität Berlin, Osteuropa-Institut

10.30 h - Diskussion

11.00 h - Kaffeepause

11.30 h - Vortrag

Prof. Dr. Laslo Sekelj, Prof. Dr. Ljubomir Maksimovic, Dr. Rafael Biermann

Dr. Rafael Biermann

Zentrum für Europäische Integrations-forschung, Bonn

12.15 h - Diskussion

13.00 h - Mittagspause

16.00 h - Kurzreferate der Vertreter der Humboldt-Clubs aus den Ländern:
Prof. Dr. Jovan A. Jovanovic

Prof. Dr. Dimo Platikanov	Bulgarien
Dr. Oltea-Daniela Joja	Rumänien
Prof. Dr. János Wölfling	Ungarn
Prof. Dr. Ivan Gutman	Serbien

17.30 h - Kaffeepause

18.00 h - Diskussion über die Perspektiven der Zusammenarbeit in Südosteuropa
Dr. Djordje S. Kostic, Dr. Gerrit Limberg, Prof. Dr. Jovan A. Jovanovic

19.30 h - Empfang mit Buffet

Sonntag, den 17. Dezember 2000

Abreise der Teilnehmerinnen und Teilnehmer aus Belgrad

Gefördert von
der Alexander von Humboldt-Stiftung

© 2001 by Humboldt Club Serbien
Alle Rechte vorbehalten

Prevod i redaktura teksta:
Zorica Milisavljević
Susane Vasović-Bohse

Priprema:
Djordje S. Kostić